Nevelési kihívások a kamaszkorban (fegyelmezés, kamaszok kezelésének speciális módszerei)

OKTATÓI SEGÉDANYAG

Szerzők

Kővári-Gonosz Katalin
Kuslits Gábor
Tóth Marianna

Szakmai lektor

Szarka Attila

EFOP-3.8.2-16-2016-00001 és a VEKOP-7.5.1-16-2016-00001 azonosítószámú,
Szociális humán erőforrás fejlesztése
kiemelt projekt

Az EFOP-3.8.2-16-2016-00001 és a VEKOP-7.5.1-16-2016-00001 azonosítószámú, Szociális humán erőforrás fejlesztése kiemelt projekt az Európai Unió támogatásával,
az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A kiadvány a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság

EFOP-3.8.2-16-2016-00001 és a VEKOP-7.5.1-16-2016-00001

azonosítószámú,

Szociális humán erőforrás fejlesztése című kiemelt projekt

keretében készült

Kiadja Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság
1132 Budapest, Visegrádi utca 49.
Telefon: +36 1 769 1704
www.szgyf.gov.hu
Felelős kiadó Benedek István Zsolt főigazgató
Budapest, 2019.

Tartalom

Bevezetés 4
Első továbbképzési nap 6
Bemutatkozás, a továbbképzés indítása 6
1. Fejezet 7
Mi jár a kamasz fejében 7
2. Fejezet 8
„Mi a panasz a kamaszra” – a kamaszkor sajátosságainak kezelése 8
Második továbbképzési nap 10
3. Fejezet 10
Krízisben 10
4. Fejezet 11
„Hol vagyok” 11
5. Fejezet 12
„Kiút a válságból” – Megoldási stratégiák 12
Harmadik továbbképzési nap 15
6. Fejezet 15
Úton a felnőtt élet felé - Kommunikáció és társas kapcsolatok a kamaszkorban 15
7. Fejezet 17
Mi segíti a kamasz nevelését? – a nevelő módszertani ismeretei, attitűdje, szakmai személyiségének fejlesztése 17
8. Fejezet - A TOVÁBBKÉPZÉS ZÁRÁSA 18
Felhasznált irodalom 20
Forgatókönyv 21

Bevezetés

A 30 órás szakmai továbbképzés fejlesztéséhez az alábbi segédanyagok állnak rendelkezésre:

A továbbképzési tartalmak elsajátítását támogató szakmai anyag a résztvevők és képzők számára.

- **Hallgatói tananyag:**
  - A továbbképzés témájához kapcsolódó elméleti ismereteket ad át.
  - Az adott fejezetben tanultak áttekintését segíti.
  - Az elsajátított ismereteket kérdések mentén is ellenőrizhetővé teszi.
  - Lehetőséget teremt egy-egy téma elmélyültebb tanulmányozására a felhasznált és ajánlott irodalom segítségével.

- **Prezentáció:**
  - A továbbképzési program egyes elméleti és gyakorlati elemeinek bemutatását segítő diasorozat. A prezentáció vetítése segíti a tanfolyam strukturálását, az időkeretek betartását.
  - A diák alatti jegyzet az oktatóknak szól, amely a gördülékeny tanfolyamvezetést szolgálja.

- **Oktatói segédanyag:**
  - A továbbképzés megtartását támogató bővebb szakmai és módszertani háttéranyag.
  - A résztvevők felé támasztott követelmények megfogalmazása.
  - A számonkérés értékelési szempontjainak bemutatása.
  - Az egyes témákhoz tartozó diák kijelölése.
  - A szakmai tanfolyamhoz szükséges mellékletek bemutatása.
  - Forgatókönyv, mely a továbbképzés főbb tartalmi elemeit, szerkezetét, időkeretét és módszereit, eszközeit foglalja össze.

A szakmai tanfolyam során nem az a cél, hogy a Hallgatói tananyagban található összes elméleti ismeretet elmondja az oktató. A cél az, hogy a legfontosabb ismeretek, szemlélet átadását követően a felmerülő kérdések, gyakorlatok által az elméleti ismeretanyag azonnal összekapcsolódjon a résztvevők mindennapi szakmai munkájával és gondolatokat ébresszen.

A továbbképzés megtartásához javasolt felkészülési lépések:

- Olvassa át részletesen a továbbképzés megtartásához rendelkezésre álló anyagokat, ismerje meg a továbbképzés kontextusát, célját, tartalmát, lehetséges résztvevőit, időkereteit és a továbbképzés megtartásához szükséges feltételeket.
- Az Oktatói segédanyagot és a rendelkezésre álló prezentációt párhuzamosan, egymással összhangban érdemes átolvasni, megismerni. Olvassa el a diákon található jegyzeteket, egészítse ki saját gondolataival, tapasztalataival! Szükség esetén érdemes az anyagban hivatkozott szakirodalomból is célzottan tájékozódni.
- A résztvevők maximális bevonása és a velük való hatékony kommunikáció céljából a továbbképzés megtartása előtt olvassa át a Hallgatói segédanyagot is. Ismerje meg, milyen információkhoz jutnak a témából a résztvevők!
- A továbbképzési feltételek és a forgatókönyv figyelembevételével készüljön fel a továbbképzés megtartására.
- Gondolja át előre és rögzítse a továbbképzés során bemutatandó példákat.
- Tervezze meg az időkereteket és a megoldandó feladatokat! Fontos hogy mindenre maradjon és jusson idő! Könnyebb lesz ezt átgondolni, miután megismerte a résztvevőket (milyen szakterületről érkeztek, milyen végzettséggel, milyen tapasztalatokkal).
- Építse fel a gyakorlatokat! Biztosítsa a tárgyi feltételeket!
- Találja ki, hogy a prezentáció vetítését hogyan teszi interaktívvá! Például, amikor már ismeri a résztvevők szakmai tapasztalatát, utalhat ezekre vagy ismerve, hogy melyik résztvevő, mely területről érkezett, megkérdezheti, ott mit tapasztalt a témával kapcsolatban. Ügyeljen arra, hogy a ppt-k vetítése közben nem az a cél, hogy a Hallgatói segédanyagot szóról szóra elmondja az oktató. A cél: struktúrát adni, figyelmet felhívni, elméleti ismeretek és gyakorlati tapasztalatok között koherenciát megteremteni, az összefüggéseket felismerni és áttekinteni.

Javaslatok a továbbképzés egyes elemeinek megvalósításához:

Elméleti előadás – fontos, hogy az előadások interaktív jellegűek legyenek, amelynek keretében az oktató folyamatosan visszacsatolást kér az elhangzottakkal kapcsolatban a résztvevőktől (elsősorban a témához kapcsolódó munkatapasztalataikat illetően), illetve azokra reflektál.

Gyakorlat – a témák feldolgozására irányuló résztvevői gyakorlatok többféle formában (egyéni munka, páros gyakorlat, kiscsoportos feladat, nagycsoportos megbeszélés) a tapasztalati tanulást szolgálják.

Gyakorlati szempontok az oktatási napok hatékony lebonyolításához:

A továbbképzésen résztvevő szakemberek a saját szakmaterületük szakértői, számos képzésen, továbbképzésen, szakmai tanfolyamon, műhelymunkán vettek már részt. Várhatóan nagy elvárásokkal érkeznek a továbbképzésre, ezek közül a következő öt a legfontosabb:

- A résztvevő szakemberek elvárják, hogy azonnal használható tudást kapjanak, azaz a gyakorlatban alkalmazható információkat adjunk számukra. Tudni akarják, hogyan kapcsolódik az adott tanulási program vagy továbbképzés az aktuális élethelyzetükhöz és munkafeladataikhoz, és hogyan segíti őket a program a szakmai céljaik elérésében – azaz, mit tudnak ebből használni?
- Közvetítsük a résztvevők felé, hogy a gyakorlat(ok) és az elméleti tananyag a résztvevők által alkalmazható lesz majd a valós helyzetekben.
- Elvárják, hogy tiszteljék és partnerként kezeljék őket. Nagyra értékelik, ha a továbbképzés oktatója tiszteletet mutat az egyén és a tanulási folyamat eredményeképpen elért eredmények iránt. Fontos számukra az, hogy a képző építsen a résztvevő szakemberek korábbi, a tanulás szempontjából releváns és meghatározó tapasztalataira.
- Elvárják, hogy aktívan részt vehessenek a tanulási folyamatban. A felnőttek kedvelik az aktív tanulást, a kiscsoportos feladatokat, és azokat, amelyek helyváltoztatással járnak. Az aktív részvétel elkötelezetté teszi a résztvevőt a tanulási folyamat iránt és nyitottabbá teszi új koncepciók befogadására.
- Elvárják, hogy a gyakorlatok után azonnali visszajelzéseket kapjanak. Az időben történt helyesbítő visszajelzés a sikeres tanulást, a tartalom és a készségek jó elsajátítását eredményezi. A tapintatos visszajelzés segíti a résztvevőt hibáinak kijavításában és megerősíti a helyes hozzáállást. A felnőtt tanulók a kedves, konstruktív kritikát szeretik. A helyesbítő visszajelzést minden esetben előzze meg egy elismerő, dicsérő visszajelzés.
- Elvárják, hogy a továbbképzés támogató környezetben valósuljon meg.
- Szólítsunk minden résztvevőt a nevén a továbbképzés ideje alatt.
- Hallgassuk meg minden résztvevő kérdését és véleményét.
- Legyünk udvariasak és türelmesek.
- Biztosítsuk a résztvevőket arról, hogy a hibázás a tanulás része.
- Keressünk alkalmat arra, hogy mindenkit megerősítsünk.
- Bátorítsuk a résztvevőket, hogy segítsék egymást a tanulás során.
- Gondoskodjunk arról, hogy a tanulási környezet a lehető legkényelmesebb legyen.

Első továbbképzési nap
Bemutatkozás, a továbbképzés indítása

30 perc gyakorlat

<table>
<tr><th>Gyakorlat</th><th>Instrukciók az oktatónak</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Bemutatkozás, tapasztalatok, motivációk, elvárások (30 perc)
• A csoportvezető röviden bemutatkozik, majd megkéri a csoporttagokat, hogy röviden mutatkozzanak be, illetve osszák meg egymással motivációikat, tapasztalataikat, elvárásaikat. Szempontok:
• név
• foglalkozási terület
• klienskör
• feladatok
• gyakorlati tapasztalatok
• előzetes ismeretek
• a témához kapcsolódó nézetek
• a továbbképzéssel kapcsolatos motivációk
• a továbbképzéssel kapcsolatos elvárások
• Névismétlő kört teszünk, mindenki elmondja azt a nevet, ahogyan szeretné, ha a csoportban szólítanák. A mellette ülő elmondja az előtte szóló nevét és a sajátját. A harmadik személy értelemszerűen az előző kettő és a saját nevét mondja, és így tovább.

Csoportszabályok (5 perc)
• A csoport közösen rögzíti a működéshez szükséges legfőbb csoportszabályokat.

A továbbképzés felépítése, a teljesítés feltételei (10 perc)
• A projekt és a továbbképzés felépítésének ismertetése.
• A teljesítés feltételeinek ismertetése.
• Záróteszt teljesítése
• Hiányzásra vonatkozó előírások (maximum az összes tanfolyami óra 10%-a, tehát 4 óra)</td><td>• A megadott időkeret tartása fontos!
• 20-25 fő esetén kb. egy perc jut mindenkire a bemutatkozás során.
• A bemutatkozást gyors névtanulás zárja.
• Öntapadós etikettek használhatók a név kitűzésére
• Csoportszabályok:
• Titoktartás
• Kommunikáció: egyes szám első személy, tisztelet, tartózkodás az ítélkezéstől
• Részvétel: aktivitás, önkéntesség
• Időkeretek: a nap kezdése, zárása, szünetek
• Technikai kérdések: mobiltelefon-használat stb.
• Érdemes hangsúlyozni, hogy a csoportszabályok a közös munkát, tanulást segítik, a segítő kapcsolatokban gyakran használt szóbeli megállapodásnak számítanak.</td></tr>
<tr><td>Dia 1-6.</td></tr>
</table>

1. Fejezet
Mi jár a kamasz fejében

60 perc interaktív előadás
1.1 Változások 1

A kamaszkorral járó testi, lelki, szellemi változások, folyamatok, megismerése és megértése.

- Neurológiai és neuropszichológiai változások, pubertáskori testi változások és az ebből fakadó társas kapcsolatok átalakulása, szerelem-barátság, referenciacsoportok kialakulása-összehasonlító funkciók
- A gondolkodás absztrakttá válása, intellektuális érdeklődés fokozódása, kognitív képességek átalakulása

Dia: 7-22.

SZÜNET

30 perc interaktív előadás
1.1 Változások 2

Az identitás kialakításának első színtere a család, majd a tágabb társas környezet, melynek végeredménye egyfajta énkép. Értékek eszmények és a morál alakulása – erkölcsi fejlődés

Dia 23-33.

45 perc interaktív előadás
1.2 Szülői pedagógiai környezet

- családi emocionális klíma
- nevelési stílusok
- biztonságnyújtó követelmények, gondoskodás és kontroll
- gyermek személyiségéhez igazodó nevelői ráhatás rugalmassága,
- “jól illeszkedés”
- vezetői stílusok

Dia-34-51.

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
Mi a problémája a kamasznak?	**Handout_1** - A feladat célja, hogy az előadáson hallott elméletet a résztvevők összekössék a gyakorlatukban előforduló esetekkel. A kamaszkorra jellemző változásokból fakadó nehézségeket saját élményen keresztül értsék meg. Minden résztvevőnek kiosztunk három jegyzet papírt (lehet öntapadós). A résztvevő feladata, hogy írjon fel minden lapra egy-egy nehézséget, amit az általa nevelt kamaszok viselkedésében tapasztalt. A papírokat a résztvevők egy nagy csomagolópapírra felragasztják úgy, hogy a hasonló válaszokat egymás közelébe helyezik el. A csomagolópapírt a foglalkozásvezető kiteszi egy jól látható helyre, ahol a képzés végéig látható. Az utolsó papír felragasztása után a foglalkozásvezető felolvassa a csoportosított nehézségeket és megkérdezi, hogy hozzátennének-e valamit még a jelenlévők.

SZÜNET

45 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
Nevelési stílusok – szituációs játék	Ossza ki a résztvevőknek a **Handout_2-**t. A résztvevők olvassák el a szöveget. **6 perc** A feladat, hogy jelenítsük meg azt a beszélgetést, amit a gyermek folytat a szüleivel, miután hazament azzal a hírrel, hogy beválogatták a műsorba. Jelentkezés alapján válasszon ki 3x3 főt a feladat végrehajtására. A szülőket megszemélyesítő résztvevők a következő utasításokat kapják: • szituáció – a szülők túl engedékeny szülői magatartást mutatnak • szituáció – a szülők a tekintélyelvű nevelést részesítik előnyben • szituáció – a szülök a gyermek igényeihez illeszkedő gondoskodás és kontrollt alkalmazzák A szituációkat egyesével mutatják be a szereplők. Minden játék után megkérdezzük a szereplőktől hogyan érezték magukat. A szituációs játékban nem szereplő résztvevőktől pedig azt, hogy mit gondolnak arról hogyan fog dönteni a gyermek egy következő, hasonló helyzetben, ehhez milyen érzései fognak társulni véleményük szerint. **A szituációs játék megjelenítésére és a megbeszélésre egyenként 13 perc áll rendelkezésre.**

2. Fejezet
„Mi a panasz a kamaszra” – a kamaszkor sajátosságainak kezelése

45 perc interaktív előadás

2.1 Kamaszkori válságokról, fejlődési krízisekről általában 1

Típusok: identitáskrízis, autoritáskrízis, szociális gátlás, szorongásos-depresszív tünetek, evészavar.

Dia-52-64.

EBÉDSZÜNET

30 perc interaktív előadás

2.1 Kamaszkori válságokról, fejlődési krízisekről általában 2

szuicid fantáziák – szándék – kísérlet – cselekedet

60 perc interaktív előadás

2.2 Kamaszkori konfliktusok és szinterei

- a konfliktusok színterei: család, iskola, kortárscsoportok
- védekezés és megküzdés
- a fegyelmezés kérdései
- szabályalkotás

Dia-65-73

SZÜNET

75 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
Thomas-Kilmann kérdőív kitöltése és értékelése 45 perc	A konfliktusok kezelésében fontos, hogy a nevelő is tisztában legyen saját konfliktus megoldó stratégiájával is. Ossza ki minden résztvevőknek a **Handout 3-t**, a feladat megoldásához adjon tollat is. Olvassa fel a kérdőív kitöltésének útmutatóját és ezt követően töltsék ki a résztvevők a kérdőívet. **20 perc** Amikor befejezték a kérdőív kitöltését, minden résztvevőnek ossza ki a **Handout 4-t** és ez alapján végezzék el a teszt értékelését. **5 perc** A következő lépésben minden résztvevő a **Handout 5** alapján olvassa el a teszt rá vonatkozó értékelését. **5 perc** A résztvevők alkossanak 3 fős csoportokat és beszéljék megtapasztalataikat a kérdőív eredményével kapcsolatban. Meglepett-e valakit a teszt eredménye? Milyen területen érzi az erősségeit a konfliktusok kezelésében? Mely területek fejlesztése szükséges a hatékonyabb konfliktus kezeléséhez? **10 perc** A kiscsoportos megbeszélés után kérdezze meg a csoportot, hogy van valakinek kérdése, vagy hozzáfűzni valója a gyakorlathoz? **5 perc**
Szabályok alkotása 30 perc	A résztvevők 4 fős csoportokban oldják meg a **Handout 6-on** ismertetett feladatot. **15 perc** A kiscsoportok ismertetik a feladat megoldását a csoport előtt. **Konkrét szabályok**: egyértelműen meghatározzák az elvárásunkat. A gyermek számára világos, mikor szegi meg a szabályt, nem értheti félre. **Ésszerű szabályok:** a szabálynak meg kell felelni a gyermek életkorának és egyéni jellemzőinek. **Ellenőrizhető szabályok:** A serdülők esetében is fontos, hogy olyan szabályokat hozzunk, amiket ellenőrizni tudunk. Ha nem tudjuk egy szabály betartását ellenőrizni, akkor nem tudjuk elérni a szabály alkotásával kitűzött célunkat, a serdülő azt tapasztalja, hogy az adott elvárás megszeghető, következmény nélkül. **Pozitívan megfogalmazott szabályok:** a szabályok megalkotásánál fontos, hogy azt fogalmazzuk meg, ami az elvárásunk és ne azt hangsúlyozzuk, amit szeretnénk elkerülni. pl.: Nem szabad késni a foglalkozásról, helyett, elvárom, hogy pontosan jelenj meg az órákon. **Szükséges szabályok:** a kevés, de konkrét, ellenőrizhető, pozitívan megfogalmazott szabály teszi átláthatóvá a gyermek és a szülő/nevelő számára is az elvárásokat. A szabályoknak fontos dolgokról kell szólnia, a gyermekre hárítva a betartásuk felelősségét. Jelezzen vissza a fentiek alapján.**15 perc**

15 perc gyakorlat - A nap tanulságainak rövid összefoglalása

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
Zárás A csoporttagok egyesével befejezik az alábbi befejezetlen mondatot: „Ma azt tanultam…”.	- Ügyeljen arra, hogy mindenki megszólaljon, és mindenkinek azonos idő álljon rendelkezésére a véleményalkotáshoz! - Mondjon néhány mondatot, amely segít átvezetni a következő napra: például, miről lesz szó másnap.

Második továbbképzési nap

10 perc gyakorlat - A nap indítása, hangolódás

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
Megérkezés Ki mit vár a mai naptól?	- Figyeljen arra, hogy mindenki szóhoz jusson! Egy emberre legfeljebb egy mondatnyi idő jut.

3. Fejezet
Krízisben

35 perc interaktív előadás

3.1. A serdülőkor történéseit befolyásoló hatások
3.2. A sok gondozottunk identitásfejlődését befolyásoló hatás: a trauma
3.2.1. A hospitalizáció

30 perc interaktív előadás

3.2.2. A trauma, a bántalmazás és az elhanyagolás hosszú távú következményei, hatásuk a személyiségfejlődésre 1.
3.2.3.Az elhanyagolás következményei
3.2.4. A bántalmazás következményei
3.2.5.A szexuális bántalmazás következményei
3.2.6. Az antiszociális személyiség fejlődés
3.2.7. A borderline személyiségzavar

Dia-74-90.

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
A gyakorlat neve: Érzelmek szavak nélkül	- **Handout_7** Minden csoporttag húz egy cédulát, amin egy érzelem van felírva, ezt az érzelmet fejezze ki szavak nélkül a kommunikáció nem verbális eszközeivel /testtartás, gesztus, fejtartás, mimika, tekintet stb./. A csoport találja ki, milyen érzelmet fejez ki. Megbeszélés: Mennyire érezték könnyűnek vagy nehéznek a feladatot? Ha nehéz volt, mi volt nehéz?

SZÜNET

45 perc interaktív előadás

3.2.2. A trauma, a bántalmazás és az elhanyagolás hosszú távú következményei, hatásuk a személyiségfejlődésre 2.
3.2.8. Önsértés, falcolás
3.2.9. Az öngyilkosság
3.2.10. A prostitúció
3.3. További negatív hatások a gyermekek viselkedésének hátterében
3.3.1. Az iskolai kudarcok szerepe
3.3.2. A család egyensúlyzavarából eredő problémák
3.3.3. A szegénység, mint kockázati tényező
3.3.4. Az én-kép szerepe
3.3.5. A hiperaktivitás

Dia-91-93

4. Fejezet
„Hol vagyok”

30 perc interaktív előadás

4.1. A gondozási helyek és a kamasz szükségleteinek illeszkedése
4.2. A kortárs csoport szerepe a serdülő életében
4.2.1. A csoporthoz tartozás fontossága
4.2.2. Negatív hatások a kortárs csoportban
4.2.2.1. Bullying
4.2.2.2. Szökés, csavargás
4.2.2.3. Alkohol, drog, egyéb függőségek
4.2.2.4. Szexualitás

Dia-94-99.

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	**Instrukciók az oktatónak**
A gyakorlat neve: Irányítás szavak nélkül	- **Handout_8** A csoport tagjait párokba rendezzük. A pár egyik tagja húz egy cédulát, melyen egy egyszerű utasítás szerepel. Ezt nem mutatja meg a párjának. A feladata, hogy a társával elvégeztesse a cédulán szereplő egyszerű feladatot, úgy, hogy nem beszélhet, és elő sem játszhatja azt. Megbeszélés: Mennyire volt ez könnyű az irányítónak, és mennyire az irányítottnak?

SZÜNET

5. Fejezet
„Kiút a válságból” – Megoldási stratégiák

15 perc interaktív előadás
5.1. Beszéljük meg 1.

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
A gyakorlat címe: Szituációs játék 1.	- **Handout_9** Választani kell két szereplőt, egy felnőttet és egy gyermeket, akik eljátszák a szituációt. Az iskolából jelzést kaptunk, hogy a gyermek – 15 éves – az utóbbi időben rosszabbul teljesít, nem figyel, flegma lett. Szeretnénk megtudni, mi történt. Hogyan kezdünk vele beszélni? Milyen volt felnőttként? Milyen volt gyerekként? A csoporttagok szerint mi volt jó a felnőtt viselkedésében, beszédében és mi volt rossz? Mi az, amit másként csinálnánk, másként mondanánk?

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
A gyakorlat címe: Szituációs játék 2.	- **Handout_10** Választani kell két szereplőt, egy felnőttet és egy gyermeket, akik eljátszák a szituációt. A gyereket – 15 éves – szökésből meghozza a rendőrség, láthatóan rosszkedvű. Hogyan közeledünk hozzá, hogyan kezdünk beszélni vele. Milyen volt felnőttként? Milyen volt gyerekként? A csoporttagok szerint mi volt jó a felnőtt viselkedésében, beszédében és mi volt rossz? Mi az, amit másként csinálnánk, másként mondanánk?

10 perc interaktív előadás
5.1. Beszéljük meg 2.

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
A gyakorlat neve: Ellentétes kommunikáció	- **Handout_11** Minden csoporttag húz egy cédulát, amin egy mondat szerepel. Hangosan el kell mondania a mondatot úgy, hogy közben nonverbálisan, a metakommunikációjával az ellenkezőjét fejezze ki. Mennyire volt könnyű vagy nehéz a feladat? Mire világít rá?

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
A gyakorlat címe: Szituációs játék 3.	- **Handout_12** Választani kell két szereplőt, egy felnőttet és egy gyermeket, akik eljátszák a szituációt.

	A gyerek – 12 éves fiú – nem ment be az iskolába, elcsavargott, kiderül, hogy egy nagyobb fiú rendszeresen bántalmazza, megalázza a többiek előtt. Hogy beszélünk erről vele, mit mondunk neki? Milyen volt felnőttként? Milyen volt gyerekként? A csoporttagok szerint mi volt jó a felnőtt viselkedésében, beszédében és mi volt rossz? Mi az, amit másként csinálnánk, másként mondanánk?

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	**Instrukciók az oktatónak**
A gyakorlat címe: Szituációs játék 4.	- **Handout_13** Választani kell két szereplőt, egy felnőttet és egy gyermeket, akik eljátszák a szituációt. A gyerek – 16 éves – ordítozik, dühöng, mert nem akarjuk elengedni a barátaival szórakozni. Előző alkalommal ittasan jött haza és megmondtuk, hogy ezen a héten nem mehet. Mit mondunk neki? Milyen volt felnőttként? Milyen volt gyerekként? A csoporttagok szerint mi volt jó a felnőtt viselkedésében, beszédében és mi volt rossz? Mi az, amit másként csinálnánk, másként mondanánk?

EBÉDSZÜNET

10 perc interaktív előadás

5.1. Beszéljük meg 3.

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	**Instrukciók az oktatónak**
A gyakorlat címe: Kellemetlen helyzet	- **Handout_14** Ha van rá vállalkozó, mondjon példát arra, amikor a gyermek olyan dolgot vágott a fejéhez, amire ledermedt és nem tudott mit mondani. A csoport beszélje meg, milyen érzés ez? Kinek volt még hasonló élménye? Miket lehetett volna rá válaszolni?

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	**Instrukciók az oktatónak**
A gyakorlat címe Értő figyelem	- **Handout_15** Egy, lehetőleg önként vállalkozó beszél egy saját problémájáról, ami neki ugyan probléma, de nem mély, nem túl intim. Egy társa hallgatja. Csak olyan visszajelzéseket adhat, ami azt fejezi ki, hogy megérti, együtt érez vele. Igyekezzen minél jobban figyelni a társára, belehelyezkedni a helyzetébe, hogy pontosan megértse, mit érez és gondol. Csak arra kérdezhet vissza, amit nem ért, amit pontosítani akar. „Ha jól értem…” Nem adhat tanácsot, ötleteket, nem kezdhet el arról beszélni, hogy más is, én is stb. Ha tudja, újra fogalmazhatja a másik közlését, vagy megfogalmazhatja a mögötte megjelenő érzelmeket. A cél, hogy a másik saját megoldást találjon a problémájára. Milyen volt meghallgatni a másikat? Milyen volt, hogy nem társaloghatott, nem adhatott tanácsot? A beszélőnek milyen volt? Mennyire érezte empatikusnak a másikat?

15 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
A gyakorlat címe: Negatív visszajelzés	**- Handout_16** Minden csoporttag mond egy másik csoporttagnak valami negatív visszajelzést, úgy, hogy mindenkire sor kerüljön. Tehát mindenki mondjon is és kapjon is egy negatív közlést. Pl.: Azt nem szeretem benned, hogy csúnya színű a ruhád, vagy késve érkezel, vagy nem szólsz hozzá, vagy folyton eltereled a témát stb. Milyen érzés volt mondani? Milyen érzés volt hallgatni? Ki gondolta azt, hogy mi közöd hozzá? Ki gondolta azt, hogy igaza van, ezen változtatnom kell?

20 perc interaktív előadás

5.2. A pozitív énkép támogatása

20 perc gyakorlat

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
A gyakorlat címe Pozitív visszajelzések	- **Handout_17** Minden csoporttag minden csoporttagnak ad valamilyen pozitív visszajelzést. Tehát mindenki mindenkinek. Pl.: Azt szeretem benned…, vagy az tetszik benned… stb. Milyen érzés volt mondani? Milyen érzés volt hallani?

SZÜNET

45 perc interaktív előadás

5.3. Határok kijelölése
5.4. A jutalmazás – büntetés kérdése
5.5. Resztoratív módszerek

Dia-100-107

20 perc interaktív előadás

5.6. Reziliencia

10 perc gyakorlat - A nap tanulságainak rövid összefoglalása

Gyakorlat	Instrukciók az oktatónak
Zárás A csoporttagok egyesével befejezik az alábbi befejezetlen mondatot: „Ma azt tanultam…”.	 - Ügyeljen arra, hogy mindenki megszólaljon, és mindenkinek azonos idő álljon rendelkezésére a véleményalkotáshoz! - Mondjon néhány mondatot, amely segít átvezetni a következő napra: például, miről lesz szó másnap.

Dia-108-110

Harmadik továbbképzési nap

20 perc gyakorlat

Gyakorlat	**Instrukciók az oktatónak**
Megérkezés A nap indítása, hangolódás. Továbbképzés utolsó napja következik. Ki mit vár a mai naptól?	 Figyeljen arra, hogy mindenki szóhoz jusson! Csak 1-1 gondolat rövid megfogalmazására van idő, de ez az utolsó nap, érdemes kicsit hosszabb időt biztosítani, mint szoktunk.

6. Fejezet
Úton a felnőtt élet felé - Kommunikáció és társas kapcsolatok a kamaszkorban
6.1. A tekintély által felállított pszichológiai tér, ahol a nevelésbe vett gyerekekkel találkozunk

45 perc elmélet

Prezentáció	**Instrukciók az oktatónak**
A csoportvezető prezentációja	A prezentáció során kérjünk visszajelzést a megértésről. A felmerülő kérdéseket tetszés szerint menetközben vagy a prezentáció végén is megbeszélhetjük. **DIA 111 - 113**

45 perc gyakorlat

Egyéni gyakorlat	**Instrukciók az oktatónak**
Mondat kiegészítő, „közös vonások” gyakorlat	- **Handout_18** Minden résztvevő kap egy lapot, rajta befejezetlen mondatok. A képző kérje meg a résztvevőket, hogy egyedül dolgozzanak, magukra és egy, a gondjaikra bízott kamaszra gondolva fejezzék be a kapott mondatokat. A gyakorlat megbeszélésekor mindenkit kérünk, hogy olvassa fel a mondatait, így többféle megfogalmazást is a csoport elé tárhatunk. Cél az azonosságok, közös megélések, tulajdonságok, élmények megtalálása. A gyakorlat alkalmas arra, hogy fókuszba helyezze a nevelő-kamasz kapcsolatából az erősíteni kívánt közösség-vállalást.

SZÜNET

6.2. Kamaszok és fiatalok a gyermekvédelemben

20 perc gyakorlat + 25 perc elmélet

Film + megbeszélés	**Instrukciók az oktatónak**
Gondoskodásban felnőtt fiú mesél….. releváns film https://www.ted.com/talks/lemn_sissay_a_child_of_the_state/transcript#t-53580	A film megtekintése után elsőként hagyjuk, hogy a résztvevők szabadon megfogalmazhassák érzéseiket, gondolataikat. Irányított beszélgetés vezetéssel foglaljuk össze: - az élettörténet - a családdal/felnőttekkel való kapcsolat - értő felnőtt jelenléte egy ember felnövekedése során - gondozási hely váltások és viselkedés összefüggéseit.

6.3. A nevelő hatalmának forrása

25 perc gyakorlat + 20 perc elmélet

Film + Konzultatív előadás	**Instrukciók az oktatónak**
Az oktató választása szerint az alábbi releváns filmek egyike: Zimbardo előadása (18 perc): https://www.ted.com/talks/philip_zimbardo_on_the_psychology_of_evil/transcript?language=hu#t-1375203 Apropó Zimbardóval (12 perc) https://www.youtube.com/watch?v=iIukgbjIk7E A körülmények hatalma Spektrum Zimbardo (26 perc): https://www.youtube.com/watch?v=AdXpEZYc29E	**DIA 114 - 116** A látottak megbeszélése előtt hagyjunk időt a reflexiókra. Érdemes kitérni a legújabb modellekre pl. http://www.csagyi.hu/hirek/item/984-az-vagy-amit-teszel-ez-a-hosok-tere-projekt-szemlelete

EBÉDSZÜNET

7. Fejezet
Mi segíti a kamasz nevelését? – a nevelő módszertani ismeretei, attitűdje, szakmai személyiségének fejlesztése

7. 1. Az együttműködés fejlesztése, kilépés a komfort zónából, felelősség vállalás, a közösség tagjává válás kérdései

45 perc elmélet

Konzultatív előadás	**Instrukciók az oktatónak**
	DIA 117 - 119 Az oktató konzultatív előadásában bemutatja a gyermekvédők szakmai személyes lehetőségeit a kamaszokkal való gyógyító kapcsolat kialakítására.

35 perc gyakorlat

Gyakorlat-nagycsoportos workshop	**Instrukciók az oktatónak**
„Vélemények” Egyéni, majd nagycsoportos gyakorlat	A résztvevők előbb egyénileg, majd nagycsoportban dolgoznak. Kérjük meg a résztvevőket, hogy minden társukról fogalmazzanak meg magukban egy mondatot, ami így kezdődik: *Számomra a te legjobb gyakorlatod az:* Ezután körben ülünk, egyvalaki a kör közepén. A középen ülő csoporttag sorban mindenkitől meghallgatja az egy mondatot. Amikor mindenkitől megkapta az egy-egy mondatot, akkor más ül középre, és kezdődik a gyakorlat elölről. A gyakorlat lehetőséget teremt a saját gyakorlatról alkotott vélemények meghallgatására, illetve az egymás gyakorlatáról alkotott vélemények kimondására, Kellőképpen készítsük elő a gyakorlatot. Hagyjunk időt a résztvevőknek arra, hogy átgondolják a másik gyakorlatáról milyen kép alakult ki bennük; szokják a róluk alkotott kép meghallgatását, feldolgozását Kérjük meg a résztvevőket, hogy jobbító szándékkal közelítsenek egymáshoz, és a róluk elhangzott véleményeket is így kezeljék. Néha a résztvevők nagyon kritikusak tudnak lenni egymással és önmagukkal szemben. A kör közepén ülve lehet, védtelennek érzik magukat, ugyanakkor, már a képzés vége felé közeledve, meglehetős biztonsággal vállalhatják, hogy rábízzák magukat a képzési csoport többi tagjára. Mindig a képző legyen az utolsó véleményalkotó. Így lehetősége nyílik arra, hogy a saját véleményét beleszőve mondandójába, kompenzálja az esetleges erősen szélsőséges vagy sértő véleményeket.

SZÜNET

7. 2. A szakmai személyiség fejlesztésének lehetőségei

45 perc elmélet

Prezentáció	**Instrukciók az oktatónak**
A csoportvezető prezentációja	**DIA 120** A serdülőkor feszültségeinek, kríziseinek kezelése a nevelő számára is nehéz. A nagy érzelmi intenzitású helyzetek, krízisek kezeléséhez a szakmai tudatosság, és a szakmai személyiség folyamatos fejlesztése szükséges. A prezentáció során kérjünk visszajelzést a megértésről. A felmerülő kérdéseket menetközben megbeszélhetjük.

45 perc irányított egyéni és nagycsoportos gyakorlat

Irányított egyéni és nagycsoportos gyakorlat	**Instrukciók az oktatónak**
„Időgép” gyakorlat	A képző arra kéri a résztvevőket, hogy próbálják meg elképzelni és végig gondolni, milyen szakemberek lesznek öt év múlva. Mi lesz más a mostani szakmai életükhöz képest? Miben fognak megerősödni, fejlődni? Mi vagy ki idézi elő a változást? Mi vagy ki segít? Először ki-ki elmondja, hogy milyennek képzeli önmagát. Ha körbement az elbeszélés, akkor megpróbálhatjuk megjeleníteni is 5 évvel későbbi önmagunkat. Lehet egy mozdulat, egy mondat, egy kép felidézése stb. Érdemes egy önként vállalkozóval kezdeni. Ez a gyakorlat lényegében egy fantáziajáték, de nagyban segíti az önreflexiót, és segíti egy pozitív jövőkép megfogalmazását. Bátorítsuk a résztvevőket, minél részletesebben megfogalmazni a vágyott szakmai jövőt. Kérdezzük meg mindig, mitől várja/reméli a változást. A képző összegzést és visszajelzést is ad a gyakorlat végén.

SZÜNET

8. Fejezet - A TOVÁBBKÉPZÉS ZÁRÁSA

45 perc gyakorlat

Záróteszt kitöltése, értékelése	**Instrukciók az oktatónak**
30 perc a teszt kitöltése 15 perc a teszt kiértékelése	Záróteszt mellékletben

20 perc gyakorlat

Elégedettségmérő kérdőív	**Instrukciók az oktatónak**
20 perc a kérdőív kitöltése	Az oktató gondoskodik a zavartalan körülményekről. Biztosítania kell a névtelenséget.

15 perc gyakorlat

A képzés zárása	**Instrukciók az oktatónak**
A továbbképzés értékelése, tanulságainak rövid összefoglalása	Az oktató megkéri a résztvevőket, hogy mindenki gondolja végig mi az, amit ettől a képzéstől - várt és megkapott - nem várt és mégis megkapott - várt és nem kapott meg - nem várt és nem is kapott meg - Ügyeljen arra, hogy mindenki megszólaljon, és mindenkinek azonos idő álljon rendelkezésére a véleményalkotáshoz! - Mondjon néhány mondatot az elbúcsúzás jelentőségéről. Köszönje meg a részvételt és az elkötelezettséget!

Felhasznált irodalom

- Bagdy Emőke: *Családi szocializáció és személyiségzavarok*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1977 11-18. o. 38-69.o.
- Czeizel Endre – Danyi Gyöngyi – Herrer Ágnes – Orosztóth Miklós – Rátay Csaba: *A terhesség alatti pszichoszociális stresszek hatása a szülészeti események alakulására*, in:Magyar Pszichológiai Szemle 1991. 3. 251-261.o.
- Vikár György - Vikár András: *Dinamikus gyermekpszichiátria*, Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 2001 64-78.o.
- Vikár György: *Az ifjúkor válságai*, Gondolat Budapest, 1980. 15-102.o. 150-186.o.
- Winnicott D. W.: *A kapcsolatban bontakozó lélek*, Válogatott tanulmányok, ÚMK, Budapest, 2004 206-214.o.
- *Gyermek- és Ifjúságpszichiátria* Szerkesztette: Vetró Ágnes-Williem Ll. Parry-Jones, Szeged, 1996. 56-60.o. 67-69.o. 140-141.o. 183-193.o. 256-261.o. 310-315.o. 452-460.o.
- Ranschburg Jenő: *A család anyagi helyzetének szerepe a gyermekkori magatartási zavarok kialakulásában*, in: Fejlesztő pedagógia 12. évfolyam, 2001/6. 26-34.o.
- Büki Péter: *Ami a „fura" mögött van*, in: Fejlesztő pedagógia 12. évfolyam, 2001/6. 82-85.o.
- Pikler Emmi: *A hospitalizmus megnyilvánulási formái napjainkban*, in: Magyar Pszichológiai Szemle, 1976. 441-447.o.
- Martin Dornes: *A kompetens csecsemő*, Pont kiadó, Budapest, 2002 203-207.o.
- Ranschburg Jenő: *Az agresszív gyermek*, in: Vevők az erőszakra? Fordulópont I. évfolyam, 1999/5-6 5-8.o.
- Révész György: *Szülői bánásmód – gyermekbántalmazás*, ÚMK, Budapest, 2004 32-48.o. 59-88.o.
- Judith Herman: *Trauma és gyógyulás*, Háttér Kiadó – Kávé Kiadó – NANE Egyesület, Budapest, 2003 121-142.o.
- György Júlia: *Elméleti és gyakorlati problémák az antiszociális személyiség körül*, 1970. in: A gyermek-pszichoterápia elmélete és gyakorlata II., Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001 203-223.o.
- Bíró Anna: *Család nélküli gyermek*, 1970. in: A gyermek-pszichoterápia elmélete és gyakorlata II., Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2001 224-228.o.
- Barcy Magdolna: *Konfliktusok és előítéletek - A vonzások és taszítások világa*, Budapest, 2012.
- Mailáth Mónika- Dr. Kovács László: *Serdülőkori krízisek, öngyilkosság és öngyilkossági kísérlet a gyermek-és serdülőkorban*, Kenézy Gyula Kórház, Gyermek-és Ifjúságpszichiátriai Osztály előadás
- Tari Annamária: *Z generáció*, Tericum Kiadó, 2011.
- Marshall B. Rosenberg: *A szavak ablakok vagy falak - Erőszakmentes kommunikáció*, Agykontroll Kft. 2001.
- Thomas Gordon: *P.E.T. - A szülői eredményesség tanulása*, Budapest, 1998.
- Townsend, J.: *Kamaszhatárok*, Budapest, Harmat Kiadó 2012
- Negrea Vidia: *Az áldozattá válás megelőzése resztoratív technikákkal* - Előadás, Debrecen, 2016.
- Németh Margit: *Hol kezdődött? Állami gondozott gyermekek traumatizációja* – Előadás, Budapest, 2015.
- Major Zsolt Balázs – Mészáros Katalin – Tatárné Kapus Éva: *"Fotel vagy karfa*" Budapest, Zenin Kft. 2008.
- Nelsen, J.: *Pozitív fegyelmezés*, Reneszánsz könyvkiadó, 2013.
- Vajda, Zs: *A gyermek pszichológiai fejlődése*. Saxum, 2014.
- Vekerdy T.: *Kamaszkor körül* Móra Ferenc Kiadó, 1986
- https://www.ivanyiklara.hu/thomas-killmann-teszt/

Forgatókönyv

IDŐSZAK	IDŐ (perc)	TÉMA	HANDOUT	PPT
ELSŐ TOVÁBBKÉPZÉSI NAP				
9.00-9.30	30	Bemutatkozás, a továbbképzés indítása		1-6
9.30-10.30	60	Interaktív előadás - Változások 1 Neurológiai és neuropszichológiai változások, pubertáskori testi változások és az ebből fakadó társas kapcsolatok átalakulása, szerelem - barátság, referenciacsoportok kialakulása - összehasonlító funkciók A gondolkodás absztrakttá válása, intellektuális érdeklődés fokozódása, kognitív képességek átalakulása		7-22
10.30-10.45	15	SZÜNET		
10.45-11.15	30	Interaktív előadás - Változások 2 Az identitás kialakításának első színtere a család, majd a tágabb társas környezet, melynek végeredménye egyfajta énkép. Értékek eszmények és a morál alakulása – erkölcsi fejlődés.		23-33
11.15-12.00	45	Interaktív előadás – Szülői pedagógiai környezet. Nevelési stílusok, vezetési stílusok, a „jól illeszkedés”.		34-51
12.00-12.15	15	Gyakorlat – Mi a problémája a kamasznak	Handout_1	
12.15-12.30	15	SZÜNET		
12.30-13.15	45	Gyakorlat – Nevelési stílusok, szituációs játék	Handout_2	
13.15-14.00	45	Interaktív előadás – Kamaszkori válságokról, fejlődési krízisekről 1. Típusok: identitáskrízis, teljesítménykrízis, autoritáskrízis, szociális gátlás, szorongásos-depresszív tünetek, evészavar.		52-62
14.00-14.30	30	EBÉDSZÜNET		
14.30-15.00	30	Interaktív előadás – Kamaszkori válságokról, fejlődési krízisekről 2. Szuicid fantáziák- szándék- kísérlet-cselekedet.		63-64
15.00-16.00	60	Interaktív előadás – Kamaszkori konfliktusok és színterei. Védekezés és megküzdés. A fegyelmezés, szabályok alkotása.		65-73

16.00-16.15	15	SZÜNET		
16.15-17.30	75	Gyakorlat – Thomas-Killman kérdőív kitöltése és értékelése. Szabályok alkotása – kiscsoportos munka.	Handout_3 Handout_4 Handout_5 Handout_6	
17.30-17.45	15	Zárás		

IDŐSZAK	IDŐ (perc)	TÉMA	HANDOUT	PPT
MÁSODIK TOVÁBBKÉPZÉSI NAP				
8.00-9.30	45	A nap indítása, hangolódás 3. Fejezet: Krízisben 3.1.A serdülőkor történéseit befolyásoló hatások 3.2. A sok gondozottunk identitásfejlődését befolyásoló hatás: a trauma 3.2.1. A hospitalizáció		74-81
	45	3.2.2. A trauma, a bántalmazás és az elhanyagolás hosszú távú következményei, hatásuk a személyiségfejlődésre 1. 3.2.3.Az elhanyagolás következményei 3.2.4. A bántalmazás következményei 3.2.5. A szexuális bántalmazás következményei 3.2.6. Az antiszociális személyiség fejlődés 32.7. A borderline személyiségzavar	Handout_7	82-90
9.30-9.45	15	SZÜNET		
9.45-11.15	45	A trauma, a bántalmazás és az elhanyagolás hosszú távú következményei, hatásuk a személyiségfejlődésre 2. 3.2.8. Önsértés, falcolás 3.2.9. Az öngyilkosság 3.2.10. A prostitúció 3.3. További negatív hatások a gyermekek viselkedésének hátterében 3.3.1. Az iskolai kudarcok szerepe 3.3.2. A család egyensúlyzavarából eredő problémák 3.3.3. A szegénység, mint kockázati tényező 3.3.4. Az én-kép szerepe 3.3.5. A hiperaktivitás		91-93

IDŐSZAK	IDŐ (perc)	TÉMA	HANDOUT	PPT
9.45-11.15	45	4. Fejezet: „Hol vagyok” 4.1. A gondozási helyek és a kamasz szükségleteinek illeszkedése 4.2. A kortárs csoport szerepe a serdülő életében 4.2.1. A csoporthoz tartozás fontossága 4.2.2. Negatív hatások a kortárs csoportban 4.2.2.1. Bullying 4.2.2.2. Szökés, csavargás 4.2.2.3. Alkohol, drog, egyéb függőségek 4.2.2.4. Szexualitás	Handout_8	94-99
11.15-11.30	15	SZÜNET		
11.30-13.00	45	5. Fejezet: Kiút a válságból – Megoldási stratégiák 5.1. Beszéljük meg 1.	Handout_9 Handout_10	100-101
	55	5.1. Beszéljük meg 2.	Handout_11 Handout_12 Handout_13	102
13.00-13.30	30	EBÉDSZÜNET		
13.30-15.00	55	5.1. Beszéljük meg 3.	Handout_14 Handout_15 Handout_16	103
	40	5.2. A pozitív énkép támogatása	Handout_17	104
15.00-15.15.	15	SZÜNET		
15.15-16.45	75	5.3. Határok kijelölése 5.4. A jutalmazás – büntetés kérdése 5.5. Resztoratív módszerek		105-107
		5.6. Reziliencia A nap zárása		108-110

IDŐSZAK	IDŐ (perc)	TÉMA	HANDOUT	PPT
HARMADIK TOVÁBBKÉPZÉSI NAP				
8:00-8:20	20	A nap indítása, hangolódás		
8:20-9.50	90	6. fejezet: Úton a felnőtt élet felé – Kommunikáció és társas kapcsolatok a kamaszkorban 6.1. A tekintély által felállított pszichológiai tér, ahol a nevelésbe vett gyerekekkel találkozunk	Handout_18	111-113

IDŐSZAK	IDŐ (perc)	TÉMA	HANDOUT	PPT
9:50-10.05	15	SZÜNET		
10.05.-11.35	45	6.2. Kamaszok és fiatalok a gyermekvédelemben		
	45	6.3. A nevelő hatalmának forrása		114-116
11.35-12.05	30	EBÉDSZÜNET		
12.05-13.25	45+35	7. fejezet: Mi segíti a kamasz nevelését? – a nevelő módszertani ismeretei, attitűdje, szakmai személyiségének fejlesztése 7.1. Az együttműködés fejlesztése, kilépés a komfort zónából, felelősség vállalás, a közösség tagjává válás kérdései		117-119
13.25-13.40	15	SZÜNET		
13.40-14.45	90	7.2. A szakmai személyiség fejlesztésének lehetőségei		120
14.45-15.00	15	SZÜNET		
15.00-16.20	80	8.fejezet: A továbbképzés zárása Záróteszt kitöltése Elégedettségmérő kérdőív kitöltése		